

Simon Ferenc

HEGEL ÉS SCHELLING – EGY BARÁTSÁG METAMORFÓZISA

Hegel und Schelling – Metamorphose einer Freundschaft

Was war der Grund dafür, daß der junge Hegel und Schelling zueinander so sehr nahe gebracht hatten – wurden die Meinungen darüber stark geteilt. Einigen dachten: das gemeinsame philosophische Interesse und der Anspruch auf Erneuerung der Philosophie wäre das, was sie so sehr zusammengebracht hatte; anderen betonten: um dem gemeinsamen Enthusiasmus an der Französischen Revolution, dem wahnsinnigen Freiheitswille willen beharrten Sie aufeinander; wieder anderen sagten: die gelehrte Eitelkeit, das Selbst-Vorstellen-Wollen hätte diese Freundschaft am Leben erhalten konnte. Offenbar spielte eine wichtige Rolle in dieser Hinsicht die Bewunderung, die sie sich gegenseitig gegenüber empfunden haben. Hegel bewunderte seinen Freund; die Schellingsche Einstellung gegen Hegel wurde dagegen von dem stolzen Bewußtsein seiner Kraft, von der selbstbewussten Selbstbewunderung eines geistigen Führers angetrieben. Wie sie sich dann immer mehr der Philosophie zuwandten, war zwischen Ihnen jene Jugendfreundschaft entstanden, in welcher für beide ein Teil ihres Schicksals lag. (Dilthey) Falls man wissen möchte, welche Moment von diesen das Entscheidendes war, müßte es gedanklich zum Aufhören dieser freundschaftlichen Verbindung vorauslaufen werde. Dieser geistigen Beziehung hat das Erscheinen der Hegelschen Phänomenologie ein Ende bereitet. Schelling hat den durchschlagenden Erfolg Hegel's verständnislos und neidisch durchgelebt. Von Grund auf hat sich danach ihre Beziehung verändert: die Schellingschen Äußerungen wurden von der verletzten Eitelkeit, Hegel's Äußerungen von der Traurigkeit wegen seinem verlusteten Ideal motiviert.

Tanulmányom a német objektív idealizmus megszületésének, a hegeli gondolkodás kialakulásának bizonyos körülményeiről szól: *wie ein Philosoph gemacht wird*. De ennek apropóján még inkább arról a barátságról, amely az ifjú Hegel és Schelling között a tübingeni *Stift*-ben eltöltött évek során szövődött és megbonthatatlanok tűnő kapoccsá formálódott; – a barátságról, „az egyetlen lélekről – ahogy azt már Arisztotelész is gondolta –, amely két testre van kiosztva”.

Több oka van annak, hogy egy pszichológizáló lélekrajz felkicicelésének a kísérletét még egy magamfajta metafizikai elme is hasznosnak vélheti. Hegel és Schelling a tübingeni évek során, és azt követően is, az 1806-os szakításig, valóban „egy lélek”: közösek az álmaik, a céljaik, közös az élményviláguk, azonos a világnézetük; mindketten ugyanazt akarják: új szellemi formát adni a világ megértésének, és új világot teremteni az emberi szellem felszabadulása számára.

Másrésről ezekre az ifjú szellemi titánokra is igaz az, amit a mi Kölcseynk a fiatalkori barátságról ír: Azok a láncok – mondja –, amelyek az ifjúság éveiben kötöttek, soha nem szakadnak el, mert „nem a világban kerestünk még akkor barátokat, hanem barátainkban leltük fel az egész világot”.

Hegel és Schelling nem egyszerűen barátot kerestek egymásban, hanem önmaguk képességeit, lehetőségeit kellett tisztázniuk, önmaguk filozófiai rendeltetését kellett megérteniük a másik egyre jobban megnyíló, kitárulkozó lelkében. A megértett és megértett közös sors vitte oly közel egymáshoz ezt a készülőfélben lévő két nagy szellemet – ahogy a közös sors vállalhatatlanságának belátása távolította el egy évtized múltán egymástól őket.

Indokoltnak tűnhet tehát egy olyan vállalkozás, amely lélekrajzi skiccek felrajzolásával próbál nagyjelentőségű életfordulatok, nagyjelentőségű szellemek születése értelmére rábukkanni. Előadásomban skiccek felvázolásán nem is terjeszkedek túl; tényeket és érzelmi reakciókat közlök a két filozófus életvilágának közös fényköréből. Az olvasóra bízom, miként épít belőlük magának filozófusi képeket.

A SVÁB-JELLEG

A két nagy Hegel-biográfus, R. Haym és W Dilthey is a sváb-jelleg alaphangsúlyára, Hegel sváb lelkületére építi Hegel-képét. „Nem csak a bornak van sajátos jellege, zamata, amit a Neckar mellett érlelnek – írja Haym –, de a sváb kedélynek és lelkületnek is. A hajlam a világtól való elfordulásra, a töprengésre, a tűnődésre. A sváb lélekből táplálkozik Hegel sajátos szellemessége, szeretetreméltó humora, iróniája és szarkazmusa, de nehézkes nyelvezete is, beszédének megfontolt lassúsága, szavainak nehézkes felszínre-vergődése; ebből táplálkozik önkifejezésének színesége: találó képei, kifejezéseinek sokszor megcsodált átütő szemléletessége.”¹ A sváb *colour locale*. Ahogy megható önelégültséggel éneklük az itteni emberek: „a Schelling és a Hegel, a Schiller és a Hauff, ők jelentik a trendet, nálunk fel sem nagyon tűnnek.”²

„A sváb fajtajelleg erősebben tört elő Hegel személyiségéből és lényéből, mint a másik két nagy württembergi kortársánál, Schillernél és Schellingnél – hangsúlyozza Dilthey. Hegelnél semmit sem találunk egy olyan lendületből, ami egy jelentős egyéniség büszke öntudatából fakadna. Naiv, objektív szelleme idegenkedett az arisztokratikus érzülettől, ami az észak-német természeteket, pl. Jacobit, Humboldtot, vagy Schleiermachert jellemezte. ... A lényében ott rejtőző mesterkéletlenség, természetesség, egyszerűség mindenütt barátokat szerzett számára,

¹ Lásd ehhez: R. Haym: *Hegel und seine Zeit. Vorlesungen über Entstehung und Entwicklung, Wesen and Werth der Hegel'schen Philosophie*, Berlin 1857. Neuausgabe (Nachdruck): Hildesheim. 1962. 16. o. és kk.; Franz Wiedmann: *Georg Wilhelm Friedrich Hegel*. Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH Reinbek bei Hamburg. 1965. 10. o.

² Haym. Uo.

akik anélkül szerethették, hogy zsenialitásának a maguk lényétől való távolságát kellemetlennek érezték volna. Erős valóságérzékéből fakadt, hogy szűkös viszonyok között is elégedettnek érezte magát és minden különösebb becsvágy nélkül élte meg azokat. Megfontolt értelem szabályozta életvezetését, és barátságos humorral lépett túl az élet korlátoltságain.”³

A TÜBINGENI ÉVEK: A „FILOZÓFIA HÁRMAS CSILLAGZATA”

1790 őszén jelent meg a Stift-ben Schelling. Nem volt még tizenhat éves, de mindenki zseninek tartotta, és Schelling tudatában is volt korán megmutatkozó szellemi erejének. Nem az elméleti gondosság, az analizáló képesség, a fogalmi pontosság, vagy a nagy ívű absztrakciós készség emelte ki a többiek közül, hanem szemlélete érzékletességének átható ereje, heurisztikus meglátásai és emberi színessége. Hegel, Hölderlin és Schelling egy szobába került, és rövid időn belül erős érzelmi szálak, szoros barátság alakult ki köztük; olyan barátság, „amelyben mindhárman sorsuk egy részét látták”.

Iskolatársak egybehangzóan mesélik, hogy a tübingeni évek alatt Hegel kevésbé engedte sejtetni későbbi jelentőségét, mint Schelling. „Nem tűnt ki különösképpen – meséli Ch. Th. Schwab –: tanulmányainak első éveiben szorgalmasan foglalkozott a filozófiával, ahogy barátai mondták: Kantot »sulykolta«; de a teológia kevésbé érdekelte, az un. *locis*-ből olvasott, ami akkoriban *disputatórium*-féle volt a dogmatika főbb részeiből... Ugyanakkor nem vonult vissza az élettől: szenvedélyes és kiváló tarokk-játékosnak számított, élénk társasági életet élt, és e tekintetben korántsem volt válogatós. Nem csupán a filozófiai vizsgálódások kötötték Hölderlinhez, hanem Hölderlin görögség-ismerete, s közelebről a szophoklészi tragédiák szeretete is.”⁴

Hogy mi hozta olyan közel egymáshoz Hegelt és Schellinget, s hogy mi tartotta fenn évekig ezt a szoros baráti viszonyt, arra nézve megoszlanak a vélemények. Van, aki azt mondja, hogy a közös filozófiai érdeklődés, a filozófia megújításának együtt megfogalmazott igénye hozta össze egymással őket; van, aki a francia forradalom iránti közös lelkesedést, a minden mást háttérbe szorító örült szabadságvágyat emeli ki; s van, aki a magát-megmutatni-akarás szakmai hiúságának

³ W. Dilthey: *Die Jugendgeschichte Hegels und andere Abhandlungen zur Geschichte des Deutschen Idealismus*. Diltheys ges. Schriften. IV/1. R. G. Tuebner Verlagsgesellschaft. Stuttgart, Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen. 1921. 5. o.

⁴ *Hegel in Berichten seiner Zeitgenossen*. Hrsg. von Günther Nicolin. Akademie Verlag. Berlin. 1971. 16. o. (A továbbiakban: *Hegel in Berichten*.)

közösségét hangsúlyozza. Nyilván fontos szerepet játszott mindegyikükben a *másik* szellemiségének a csodálata, a közös élményvilág is.

Schelling fia, K. F. A. Schelling, úgy gondolja, hogy a szakmai érdeklődés, Kant mindent felülíró szeretete hozta közel egymáshoz a két ifjút; lelki közösségről – állítja – szó sem volt köztük.⁵

J. E. Erdmann nem így látja a kérdést: a döntő motívum – hangsúlyozza Erdmann – a forradalom iránti közös lelkesedésük volt: „... ha nagyobb súlyt fektetünk Coätaneus tudósítására, hogy Hegel kedvenc kifejezése ebben a korban a »Kopfab« volt, mint arra a híresztelésre, hogy Hegel és Schelling közösen állítottak szabadságfát, akkor kétségtelennek tűnik, hogy a *kor politikai hangulata* volt az, ami a magisztert az épp az egyetemre kerülő eleven zsenivel, Schellinggel egymáshoz kapcsolta.”⁶

Kant és a francia forradalom – a kifutó évszázad két legnagyobb manifesztációja – azok az élmények, amelyek megragadják az ifjak érzületét és gondolatait, és amelyek ezáltal szorosan egymáshoz is láncolják őket. A megérzett közös sors, a hirtelen meglátott közös feladat kapcsolja ennyire szorosan egymáshoz őket. Nem csak a társadalom felemelésének igénye, de az egyre pontosabban megfogalmazódó közös cél: a *filozófia megújításának* célja is egyre jobban egymáshoz kapcsolja a két ifjút, – az a cél, amely a kanti szellemi forradalom lecsengése után az évszázad utolsó évtizedében napirendre kerülni látszott.

Minden bizonnyal az itt felsorolt *összes* elem fontos szerepet játszott e barátság kialakulásában és fennmaradásában. De ha mégis tudni szeretnénk, hogy melyik mozzanat volt ezek közül a döntő, akkor a barátság megszűnésének, a kapcsolat felszámolódásának évéhez kell gondolatilag előreszaladnunk. E csodálatos szellemi kapcsolatnak a *Fenomenológia* megjelenése vet majd véget; Schelling Hegellel kapcsolatos megnyilatkozásait ezek után alapjaiban a *sértett biúság* motiválja, míg Hegelét egy eszmény elvesztésének a *szomorúsága*. Az ifjú Hegel alapvetően *csodálta* Schellinget, míg Schelling Hegel-viszonyulását „erejének büszke tudata” (Dilthey), a szellemi vezér *öntudatos önimádata* mozgatta. De erről majd később.

A SZAKMAI TERVEK

Schelling 1795 februárjában írt levelében egyfajta szinopszisát adja új elképzeléseinek: „... Számomra minden filozófia legfőbb elve a tiszta, abszolút én, vagyis,

⁵ Hegel in *Berichten*. 14–15. o.

⁶ Hegel in *Berichten*. 17. o.

az én, amennyiben puszta én, nem függ semmiféle objektumtól, hanem egyedül a szabadság feltételezi. A szabadság minden filozófia alfája és omegája.”⁷ Dilthey úgy látja, hogy a schellingi levél a panteizmusnak az abszolút Én-ből levezetett kifejtését tartalmazza.⁸

Erre írja válaszul Hegel 1795 áprilisában: „... az alapgondolatokban annak a tudománynak a kiteljesítését látom, mely nekünk a legtermékenyebb eredményekkel szolgál majd – annak a főnek a munkáját, akinek barátságára büszke lehetek, s aki nagymértékben hozzá fog járulni a legfontosabb forradalomhoz egész Németország eszmerendszerében.”⁹

Hegel hangja csodálattal teli, már-már megalázkodó, – az irigységnek cseppnyi rezzenése sem hallható ki belőle. A filozófusi előmenetelben Schelling kétségtelenül előbbre jár, mint Hegel. Már tizenhét éves korában, a „Memorábiák”-ban közzétette tanulmányát „A Legrégbbi korok mítoszairól, történeti mondáiról és filozófiai gondolatairól”, a kilencvenes évek közepén kidolgozta álláspontját a tudománytanról és a természetfilozófiáról, és a század végére elkészült a *Transzcendentális idealizmus rendszerével*. Hegel új filozófiai világnézete még csak kialakulófélben van, nincs módszer, ami egységesítené az elvet, de az elv maga is zavaros: vonzzák is, taszítják is az *egység-filozófia* fichtei-schellingi elképzelései.

Hegel alapjaiban helyesli a schellingi eszméket. De már ekkor visszautasította a szubsztancia fogalmának az abszolút Én-re való alkalmazását. A szubsztancia fogalma szerinte alkalmazhatatlan az abszolút Én-re, mert nem választható el az attribútum fogalmától. A Schellingtől való távolodásának a kezdete ez. „... Az Ént tartod az egyetlen szubsztanciának – írja Hegel – ; de ha a szubsztancia és az akcendencia reciprok fogalmak lennének, akkor – úgy tűnik számomra – a szubsztancia fogalma nem lenne alkalmazható az abszolút Én-re, csakis az empirikus Én-re, ahogy az az öntudatban megjelenik.”¹⁰

Ezekben a fejtegetésekben jól láthatóan a szabadság társadalmi lehetőségeinek a kibontásához szeretne eljutni Hegel; – de már nem azon a szűkös morálfilozófiai mezsgyén haladva, amelyet a kanti gyakorlatosság-fenomén a vizsgálat számára (még Fichte, sőt Schelling számára is) kijelöl, hanem sokkal szélesebb, és ami a döntő, a tárgyi valóság realitásalapjába ágyazott úton. A szabadság Hegel számára nem

⁷ *Briefe von und an Hegel*. Hrsg. v. J. Hoffmeister. Hamburg. I–IV. [1952, 1953, 1954, 1960] I. 22. o.

⁸ Lásd *Die Jugendgeschichte Hegels*. 37. o.

⁹ *Briefe* I. 23. o.

¹⁰ *Briefe* I. 32. o.

egyszerűen öncélúságot, morális önmagáért-valóságot, szellemi autonómiát jelent – jöllehet ezeket is; a szabadság Hegel számára – az ontológiai nézőpont fokozatos kiépülésével – egyre inkább *teremtést*, a világnak és önmagának a történeti létrehozását jelenti; olyan önmegvalósítást, ahol az ember az általa teremtett világban ismer önmagára, önmaga ember jellegére, s amelyben a világot önmaga képességeinek tárgyi műveként, önmaga szellemiségének tárgyasulásaként szemléli. Egyfajta *Sichselbstgleichheit im Anderssein*-t tehát.

Schelling mindenesetre bátorítja volt tübingeni szobatársát: pompás gondolat, amelyet kifejteni tervezel – írja – (az erkölcsi törvényből az érzékfeletti világrendre vonatkozó következmények határai), – láss mihamarabb munkához; közös a célunk és az utunk, – s egyben hitet tesz az alkotói közösség fennmaradásában: „együtt járunk a régi utakon”.

AZ OBJEKTÍV IDEALIZMUS SZÜLETÉSE: A JÉNAI EGYÜTTMŰKÖDÉS

A filozófia rendszerét a századforduló táján Schelling nem a feltétlen és abszolúte szabad, gondolkodó *Én*-re (ez Fichte koncepciója volt), hanem az abszolút azonosság előfeltételezett elvére kívánta felépíteni, amely sem nem puszta szubjektum, sem nem puszta objektum, hanem a kettő abszolút, eleve meglévő egysége; a schellingi *intellektuális szemléletben* a szemlélés már nem különbözik a szemlélttől, – olyan tudás, amely egyben „objektumának a létrehozása is”. Schelling úgy gondolja, hogy az intelligencia csak akkor teremtheti a világot, ha a természet és a tudat egylényegűek: az intelligencia, amely a természet törvényszerűségeiben tudatalanul hat, csak azért képes a természetet értelmileg megragadni, mert azonos lényegű vele.

Jénába költözése után Hegel számára nem is a vita tárgyi oldala, az *intellektuális szemlélet* kérdése az igazán érdekes, hanem magának az idealizmusnak, illetve a reflexiónak mint közvetítésformának a problémája. Ha meg akarjuk érteni azt az álláspontot, amelyet a *Differenzschrift* elfoglal – mondja Fulda –, akkor ahhoz a kifejezéshez kell folyamodnunk, amelyet Hegel később állandóan használ, amikor gondolati platformját rögzíteni kívánja: a *spekulatív idealizmus* kifejezéséhez. Az *idealizmus* ellentéte itt nem a *materializmus* – a materializmus ellentéte nem az idealizmus lenne, hanem a *spiritualizmus*, amely szerint minden *szellemi* –, hanem a *realizmus*.¹¹ Ezt a megjegyzést nekünk is nagyon komolyan kell vennünk: a realizmus azt jelenti, hogy *létezik* a gondolkodástól független, magánvaló valóság.

¹¹ Lásd: H. Fr. Fulda: *G. W. F. Hegel*. C. H. Beck oHG, München, 2003. 68–69. o.

A jénai évek szakmai fejlődésére és irodalmi tevékenységére nézve meghatározó volt Schelling közelsége, illetve a Schellinggel való filozófiai közösség. Schelling, mint tudjuk, komoly szakmai tekintélynek számít már Jénában: 1798-tól rendkívüli professzor és komoly népszerűség övezi előadásait is. Kettőjük együttműködésében Schellingé a meghatározó szó – Hegel önálló arca és önálló hangja Schelling 1803-as távozásáig nem is nagyon bukkan elő.

A Schellinggel való szakmai együttműködés leglátványosabb irodalmi kifejeződése az 1802-ben alapított *Kritisches Journal der Philosophie*. A folyóiratnak 1802 januárjától 1803 júniusáig hat füzete jelent meg, a tanulmányok nagyobb részét Hegel jegyezte. Hegel 1801 december 30-án számol be a folyóirat beindításáról Hufnagelnek, a frankfurti kultuszminisztérium iskolaiügyekért felelős referensének: „...megint van valami új, nevezetesen a *Filozófia kritikai újságjának* az első füzete, amelyet Schellinggel – akivel együtt lakom, és akit a legfeltétlenebbül ajánlok az Ön figyelmébe is – közösen adunk ki, s amelynek az a törekvése, hogy egyrészt gyarapítsa az újságok számát, másrészt, hogy a filozófia-ellenes garázdálkodásnak (dem unphilosophischen Unwesen) határt és mértéket szabjon; a fegyverek, amelyeket az újság fel kíván használni, igen sokfélék: furkósbotnak, korbácnak, nád-pálcának nevezhetnénk; – mindez persze a jó elérése, a *gloriae Dei* végett. Itt is, ott is siránkozni fognak miatta, de a kauterizálás elkerülhetetlenné vált.”¹²

A *Kritikai újságban* megjelent tanulmányok (főleg persze a kisebb írások) szerzőségéről még évek múltával is bizonytalanságok éltek a kortársak fejében, sőt, a szűkebb szakma sem mindig tudta szerzőik tekintetében megkülönböztetni az egyes írásokat. Érzékletes példáját adja ennek a bizonytalanságnak K. L. Michelet beszámolója, aki jóval később, már a húszas évek elején szembesül ezzel a problémával: „Az egyik legfontosabb ilyen írásnak, »*A természetfilozófiának az egyáltalában vett filozófiához való viszonyáról*« címűnek a szerzőségét illetően nem voltak kétségeim: előadásmódja, stílusa miatt egyértelműen Hegelnek tulajdonítottam azt. Mindazonáltal nehezen tudtam ezzel összeegyeztetni ..., hogy a schellingi »*Előadások az akadémiai stúdium módszeréről*« és a »*Filozófia és vallás*« c. írások nem egy gondolata már jól érzékelhetően jelen volt ebben a tanulmányban, és a végkövetkeztetés is annyira költői és lekerékített stílusú, hogy nehezen volt felismerhető benne Hegel akadozó stílusa. Mivel nem tudtam szabadulni a kétségeimtől, és mivel teljes bizonyosságot akartam szerezni a dologról, felkerestem Hegelt, hogy e problémámat megbeszéljük. Sorra elővettük e tanulmányokat. Megneveztem a Schelling-műveket és az övéit, és Hegel mindegyikkel kapcsolatban helyeselt. – Az Ön írásmódja és későbbi filozófiájának alapvető jellegzetességei a legfélreérthetlenebb módon a »*Természetjog-tanulmányban*« lépnek elő, – jegyeztem meg. Az itt jelen lévő gondo-

¹² Briefe I. 65. o.

latok többsége valójában már a *Jogfilozófia* megfogalmazásait előlegezi meg. Mindazonáltal – tettem hozzá – »A természetfilozófiának az egyáltalában vett filozófiához való viszonyáról« című írásnak schellinginek kell lennie, hiszen későbbi schellingi írások gondolatait ismerem fel benne. NEM! – válaszolta Hegel nagy határozottsággal –, ez az írás tőlem származik, – és tekintete sejtette velem, milyen vádat kell ezzel, jóllehet kelleetlenül, barátjával szemben kimondania. A költői végkifejlet mindenestre azt sugallja – replikáztam tovább –, hogy a kézirat mégiscsak Schelling műve. NEM! – ismételte ugyanazzal a határozottsággal, és tekintete, ha lehet, még élesebben talált el.¹³

A schellingi látásmód és terminológia mindenestre erőteljesen jelen van mind a *Differenzschrift*, mind pedig a *Természetjog-tanulmány* gondolatosságában és fogalomkészletében; a hatás direkt jellege csak a reálfilozófiai előadások koncepciójában és megfogalmazásaiban csökken erőteljesebben. Hegel 1805–06-os reálfilozófiai és filozófiatörténeti előadásai jelzik az önálló filozófia születését (Hegel már pontosan megfogalmazza a saját és a schellingi filozófia közt fennálló különbség elvi alapjait), és a filozófiának ez az önálló gondolata az 1807-es *Fenomenológiában* fog végérvényesen a nagyközönség elé lépni.

Ahogy korábban már említettük, a *spekuláció* Hegelnél nem egyszerűen módszertani elv, hanem egy ontológiai relevancia kifejeződése is; annak az ontológiai relevanciának a kifejeződése, hogy a különös meghatározottságok az egységlét különös létaspektusai, és az ész reflexivitása épphogy a valóság egyáltalában vett *relacionáltságának* a kifejeződése. És a módszertannak léttenba való átfordulása egyre inkább látni engedi a hegeli és a schellingi filozófia valóságos ontológiai különbségeit. A határvonal annál a kérdésnél van meghúzva, hogy az abszolútum azonosságlete közömbös-e a különös létmeghatározottságok differenciáival, ellentéteivel szemben, vagy pedig a differenciának magában az abszolútumban kell jelen lennie? Dilthey pontosan fogalmaz a kérdéssel kapcsolatban: „az ellentmondás elve Hegelnél nem csupán az igazi spekuláció szabálya – ahogy Fichténél és Schellingnél –, hanem valóságos érvényességgel kell rendelkeznie az abszolútumban is: az *ellentmondás magának az abszolútumnak a mozzanata*.”¹⁴

A közvetítés mozgató ereje, belső alapja a *negativitás*: az egyszerű megkettőzése, lényegi természetének kibontása és tétélezése, s az *azonosság magasabb szinten való újra-belyreállítása* mind a megismerésben, mind pedig a valóság gyakorlati folyamataiban. A hangsúly az „újra helyreálló azonosságra” (*wiederherstellende Gleichheit*), az egység élő *ellentmondás*-jellegére, differenciákkal terhes *konkrétságára* esik. Kategorikusan pontos megfogalmazása ez a schellingi abszolútum-felfogástól való hegeli elha-

¹³ Hegel in *Berichten*. 237–238. o.

¹⁴ *Die Jugendgeschichte Hegels*. 213; 214. o.

tárolódásnak. Nem az „eredeti egység mint olyan, vagy közvetlen mint olyan” az igaz – hangsúlyozza Hegel –, hanem ez a mozgó, közvetített és közvetítő, a belső ellentmondást megszüntetésében is megőrző, újra helyreálló azonosság.¹⁵

A FENOMENOLÓGIA FOGADTATÁSA – A SZAKÍTÁS

A *szellem fenomenológiája* megjelenése után – amely műben a hegeli filozófia először lép rendszeres formában a nagyközönség elé – a leginkább fontos, a leginkább várt megítélés Schelling véleménye volt, illetve lett volna Hegel számára. Nem tudjuk, hogy a *Fenomenológia* egyértelmű Schelling-oppozíciója után valójában várható-e Hegel dicséretet, vagy akárcsak korrekt „megértést” a barátjától; Schelling véleménye mindenesetre eléggé lesújtó volt. K. J. H. Windischmannhoz, a *Fenomenológia* recenziójához, 1808 nyarán írt levelében személyeskedve, és meglehetősen durva hangütéssel nyilatkozik Hegel munkájáról: „Kíváncsian várom – írta –, hogy mit tud Hegellel kezdeni. Szeretném látni, hogy miként bogozza ki ezt a tetves hajtcincset (Weichselzopf); remélem, nem valamilyen istenfélő mértéktartás vezérli, – igazságtalan lenne elnézni neki azt a módot, amellyel, individuális természetének megfelelően, általános mércévé akarja magát emelni.”¹⁶

A *Fenomenológia* megjelenése után Hegel és Schelling között nem csak a baráti kapcsolat szakadt meg, hanem egyáltalában minden szakmai és emberi kapcsolat is. Hisz nem igazán lehet szakmai kapcsolatnak nevezni azokat a sértett handabandázásokat, amelyeket Schelling egészen élete végéig Hegellel szemben megengedett magának, s ugyanígy nem lehet az emberi kapcsolat fenntartásának nevezni azt az egyetlen találkozást, amely köztük a hátralévő éveik során lezajlott.

A szakításuk után Hegel mindig is kerülte Schelling emberi megítélését, – magánleveleiben csak egy két semleges utalást olvashatni Schellingről, a schellingi filozófia szakmai értékelése a berlini filozófiatörténeti előadásokban pedig ugyanígy korrekt és visszafogott.¹⁷ E. Gans híven adja hát vissza a valóságot, amikor 1831-ben a Hegel-nekrológiában ezt írja: „Hegel soha nem felejtette el koraiifjúságának ezt az együttlétét Schellinggel és Hörderlinnnel, ha beszélt róla, jókedvű,

¹⁵ G. W. F. Hegel: *A szellem fenomenológiája*. Akadémiai K. Budapest. 1973. 17. o.

¹⁶ *Hegel in Berichten*. 89. o.

¹⁷ Lásd: G. W. F. Hegel: *Előadások a filozófia történetéről. III.* Akadémiai K. Budapest. 1977. 456–486. o.

halk melankóliával tette ezt; soha sem lehetett hallani tőle egyetlen rossz szót sem Schellinggel kapcsolatban . . . , arról sem, hogy túlhaladta őt.”¹⁸

Schelling mindig is sokkal erőteljesebb, szangvinikusabb lelki alkat volt, mint Hegel, és ennek természetesen viszonyuk utólagos „piárjában” is meg kellett mutatkoznia. Éveken keresztül nem egyszerűen a hegeli filozófiát, de Hegel személyét magát támadta megnyilatkozásaiban és előadásiban. Nem az volt a vádja a filozófustárs ellen, hogy túlmént azokon az alapokon, amelyeket együtt alakítottak ki a századforduló idején, hanem, hogy Hegel mintegy ellopta a gondolatait, hogy Hegel az ő koncepciója alapján hajtotta végre a filozófia forradalmi megújítását. Vagy még pontosabban, Hegel nemcsak ellopta a koncepcióját, de meg is hamisította, el is silányította az általa kidolgozott elveket.

Több visszaemlékezés és beszámoló is rendelkezésre áll a schellingi kifakadások illusztrálására. Itt csak a legjellemzőbbeket idézzük.

Sulpiz Boisserée Münchenből, Schelling működésének színhelyéről számol be Goethének – aki mindig is kitüntetett figyelmet szentelt e két filozófus munkásságának nyomon követésére – Schelling 1828. évi előadásairól: „Schelling jelenleg bevezetésként filozófiatörténetet ad elő, Descartes-tól Hegelig, a filozófia fejlődési sorrendjének megfelelően, és ennek során némileg önkényesen, de nagy körültekintéssel és mértéktartóan jár el. Hegelt – nem túl kíméletesen – olyan *kakukk*ként emlegeti, aki más (Schelling) fészkébe rakja a tojásait. És mivel Schelling nem csak korábbi színrelépése, illetve előadókészségének már régóta bizonyított színvonala miatt érezheti magát fölényben, hanem ama komoly előrelépés tekintetében is, amelyet négyéves hallgatása óta a nyelv tisztaságában, megbízhatóságában és művészetében elért, ezért többnyire a logika és a metafizika hegeli egymásbaátmenetelének úgymond zavaros és sötét képzetét pécézi ki. Sőt, kertilés nélkül kijelenti, hogy Hegel ún. tiszta gondolkodása alapjaiban véve önhitt és üres gondolkodás, és csupán e tan feltalálójának önkényessége nyilvánul meg tartalomként benne, és vált ki érdeklődést, ami mindenestre a legkétesebb dicséret, amit az ember egy olyan filozófusról elmondhat, aki leginkább épp a módszerével és dialektikus művészetével kérkedik.”¹⁹

Az elsődlegesség-vita *kakukktojás-hasonlata* máshol az „én kenyere met eszi”, nem kevésbé udvariatlan plágiumvádja formájában bukkan elő, – magának Schellingnek a leveleiben is. Egy 1841-ben írt levélből idézünk. Hegel már majd tíz éve halott, – nem Hegellel, hanem Hegel élő szellemével, vagy talán önmaga teoretikus lelkiis-

¹⁸ Hegel in Berichten. 491. o.

¹⁹ Hegel in Berichten. 372–373. o.

meretével viaskodik Schelling, amikor ingerülten veti oda Dorfmüllernek: „Nem igazán érem fel ésszel, hogy mit nem ért »az én kenyeremet eszik« kifejezésen? Természetesen Hegelre gondolok elsősorban, hisz nyilván ő beszél ezekből az emberekből. Ön talán nem tudja olyan határozottan felmérni, mint én, aki őt ifjúságától fogva ismeri, hogy mit ért volna el saját magától, illetve nélkülem, – jöllehet *Logikája* egyértelműen mutatja, hogy önmagára hagyatkozva mire volt képes. Én tehát joggal mondhatom róla és tanítványairól, hogy az én kenyeremet eszik; a lábbal tiporni kifejezés egyébként meg világos. Nélkülem sem Hegel, sem a hegelianusok nem azok lennének, akik. Ne gondolja, hogy mindez fennhéjázó önhittség lenne, – mi sem áll távolabb tőlem: ez az igazság maga.”²⁰

Nem véletlenül zsörtölődik Krause: „Nem túl szerencsés, hogy Schelling a csak részben találó viccbeszédeiben újból és újból Hegelen tölti a kedvét. Ahogy Dr. Thorbeckének mondta 1820-ban: a saját természetfilozófiája élő növények kertje, Hegel rendszere ellenben herbario vivo. De felfogta-e valójában Schelling valaha is a saját és a hegeli filozófia közti különbséget?” És Krause máshol is említi, hogy „Schelling polémiája Hegel, Jacobi és mások ellen nagyon is gyűlölködő, s ez többekben visszatetszést kelt”.²¹

A schellingi kifakadások mindenesetre nem csupán a hiúság emberi gyengeségét dokumentálják, hanem – úgy gondoljuk – a szakmai tisztánlátás hiányát is; úgy látjuk, hogy Schelling vagy nem akarta, vagy nem tudta tárgyilagosan felmérni azt a távolságot, amely a *Fenomenológiától* kezdődően köztük kialakult, nem tudta felmérni azt az elvi különbséget, ami az *intellektuális szemlélet* schellingi egységformája és a hegeli *ontológiai azonos szubjektum-objektum* közt fennáll. Azt tehát, hogy csak a schellingi koncepció radikális *meghaladásával* jöhetett létre a hegeli filozófia.

Ami mármost a személyes találkozást illeti, ennek a Hegel által kezdeményezett 1829-es találkozóznak a történetét magától Schellingtől, a feleségének írt leveléből ismerjük. Úgy tűnik – és ezt Varnhagen v. Ense és Marie Hegel is megerősítik –, hogy Hegel fel kívánta újítani a barátságot, – persze túl későn, és nem túl nagy sikerrel. „Képzeld, tegnap ülök a kádban – meséli Schelling –, és hallom, hogy egy kellemetlen, félig ismerős hang utánam kérdez. Aztán mondja az ismeretlen a nevét: Hegel, Berlinből. ... Két délután is eljött, nagyon impresszív és rendkívül barátságos volt, mintha mi sem történt volna közöttünk az utóbbi időkben; mivel egészen eddig tudományos kérdések nem kerültek szóba – ezt én sem forszíroznám, és Hegel

²⁰ Hegel in *Berichten*. 523. o.

²¹ Hegel in *Berichten*. 413–414; 417. o.

egyébként igen értelmes ember –, így aztán néhány kellemes esti órát töltöttem vele. Én nem látogattam meg, túl távoli nekem az Arany oroszlán.”²²

Az olvasó is egyetért talán a megjegyzéssel: nem az Arany oroszlán volt már ekkor túl távoli Schelling számára.

²² *Hegel in Berichten*. 403. o.